

HANNA SZELEST

Z BADAŃ NAD RYTMIKĄ LISTÓW ŚW. PAWŁA

Badania nad rytmem dzieł św. Pawła z Tarsu zapoczątkował F. Blass, który w swej pracy *Die Rhythmen der asianischen und römischen Kunstprosa* (Leipzig 1905) poświęcił temu zagadnieniu osobny rozdział (s. 42-77). Zajął się nim również A. Jordan¹, H. J. Rose² i P. L. Couchoud³. Wyniki badań wymienionych uczonych przedstawił w swej doskonałej pracy S. Skimina pt. *État actuel des études sur le rythme de la prose grecque*, wydanej w Krakowie w r. 1937 (s. 154-162).

Zanim jednak przejdziemy do omówienia rytmiki św. Pawła, krótko ustalimy, co nazywamy prozą rytmiczną w starożytności i jakie są w nauce nowożytnej metody badania rytmu. W języku greckim, podobnie jak w łacinie, istnieje pewna naturalna proporcja między sylabami długimi i krótkimi, wynikająca już z samej natury każdego z tych języków. Tekst, który tę proporcję zachowuje, nazywamy nierytmicznym; tekst zaś, w którym proporcja między sylabami krótkimi i długimi różni się od proporcji naturalnej, określamy jako tekst rytmiczny⁴, ponieważ różnica ta wynika ze świadomej dążności autora i przejawia się w uprzywilejowaniu przez niego pewnych form stylistycznych, które w jego dziele występują znacznie częściej niż w tekście arytmicznym. Mówimy wtedy o „numerus” wynikającym z prawideł sztuki; jest on przeciwstawieniem „numerus” wynikającego z natury języka i określonego przez Arystotelesa terminem $\sigma\gamma\eta\mu\alpha\ \tau\eta\varsigma\ \lambda\acute{\epsilon}\xi\sigma\epsilon\omega\varsigma\ \alpha\pi\pi\upsilon\theta\mu\omicron\nu$ (*Ars. rhet.* 3, 8, 1)⁵.

Najmniejszą jednostką rytmu w prozie jest, podobnie jak w poezji, stopa; obowiązuje tu ponadto ta sama zasada, która obowiązuje w metrum poetyckim, a mianowicie, że dwie sylaby krótkie mają wartość jednej długiej, tzn. długa może się rozwiązać na dwie krótkie, a dwie krótkie z kolei mogą być zastąpione przez jedną długą, co prowadzi w następstwie do powstania nowych form metrycznych. O tym, że dwie krótkie mają wartość jednej długiej, wspomina wyraźnie Kwintylian w *Institutio oratoria* pisząc: „longam esse duorum temporum, brevem unius, etiam

¹ *Rhythmische Kunstprosa im Neuen Testamente?*, „Theologisches Literaturblatt”, 26:1905 s. 481-487.

² *The Clausulae of the Pauline Corpus*, „Journal of Theological Studies”, 25:1924 s. 17-43.

³ *Le style rythmé de Saint Paul à Philemon*, „Revue de l’Histoire des Religions,” 46:1927 s. 129-146.

⁴ S. Skimina, *État actuel des études sur le rythme de la prose grecque*, Cracoviae 1937 s. 37.

⁵ H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München 1960 s. 479.

pueri sciunt” (9, 4, 47). Rytm w prozie kieruje się dwiema jeszcze zasadami: 1. *variatio* polegające na dążeniu, by nie gromadzić w bezpośrednim następstwie większej ilości krótkich lub długich sylab oraz 2. — rytm w prozie nie może naśladować form metrycznych używanych w poezji⁶.

Jednostką ciągłego tekstu prozaicznego jest *periodos* = *περίοδος* (zdanie), będący najbardziej doskonałym połączeniem liczniejszych myśli w jedną całość; *periodos* zaś składa się z poszczególnych elementów myślowych i dzieli się na mniejsze części, tj. *cola* (colon), którym podporządkowane są jeszcze drobniejsze, *commata*⁷.

Rytm może występować na początku (Quint. 9, 4, 62: *initia*), w środku (Quint. 9, 44, 66: *media*) i na końcu zdania, czyli „*in clausulis*” (Quint 9, 4, 61). W największym jednak stopniu rytm występuje na końcu zdania i tutaj podlega najsurowszym regułom, w najslabszym zaś pojawia się w środku (może go tu wcale nie być), podczas gdy na początku zdania zajmuje miejsce pośrednie; samo zjawisko zaobserwować można w mniejszych członach, tj. w *cola* i *commata*, z tą jednak różnicą, że w zakończeniach ich mogą wystąpić klauzule nie zalecane w zakończeniu *periodu*⁸.

W epoce hellenistycznej stał się już tradycją fakt, że dobra proza jest prozą rytmiczną⁹. Na tej podstawie zaczęto przypuszczać, że także proza św. Pawła powinna być prozą rytmiczną, zwłaszcza od chwili, kiedy D. J. Weiss¹⁰ uznał go za wielkiego retora i stylistę¹¹. Pierwszy, jak wspomnieliśmy, zaczął badać rytmikę Pawła F. Blass. Poddał on analizie liczne fragmenty jego Listów uzupełniając ją analizą Listów do Tessalończyków i do Galatów. Blass rozumiejąc rytm jako „*Entsprechen zweier rhythmischen Gebilde*” albo „*Rhythmen sind Übereinstimmungen*” nie znalazł rytmu w tym znaczeniu w Liście do Rzymian ani w początkowej partii Listu I do Koryntian; natomiast inne Listy dostarczają, jego zdaniem, wystarczających dowodów do stwierdzenia, że św. Paweł znał takie rytmy i używał ich. Blass nie wątpi także, że pewnych rytmów użył on świadomie, inne są przypadkowe, a niektóre miejsca w ogóle nie mogą być uważane za rytmiczne¹². Metoda Blassa napotkała na ostry sprzeciw. Wśród jego przeciwników znalazł się również Jordan; skrytykował on nie tylko samą metodę stosowaną przez swego poprzednika, ale także jego twierdzenie, że rytmy Nowego Testamentu, a zwłaszcza rytmy Listów apostoła pozostają pod wpływem stylu i retoryki azjańskiej. Jego zdaniem nie ma takich rytmów, jak je rozumiał Blass, ani u Greków w ogóle, ani w Nowym Testamencie w szczególności. Uważa również, iż jest wprawdzie mało prawdopodobne, by Nowy Testament zawdzięczał swoje właściwości stylistyczne greckiej retoryce poklasycznej, lecz rytm jest możliwy. Jordan nie prowadził sam badań nad Nowym Testamentem; og-

⁶ Tamże s. 480.

⁷ Tamże s. 463.

⁸ Tamże s. 483.

⁹ Rose, jw. s. 17.

¹⁰ *Beiträge zur Paulinischen Rhetorik*, Göttingen 1897.

¹¹ Rose, jw. s. 17.

¹² Por. Skimina, jw. s. 153.

raniczył się w swojej pracy jedynie do podania przykładu, w jaki sposób trzeba go badać. Jego zdaniem należy zastosować w badaniach metodę E. Nordena, który znalazł w greckiej prozie pewne stopy metryczne charakterystyczne dla klauzuli (zakończeń) członów, mianowicie kretyk (— v —) i trochej (— v)¹³.

Natomiast wszystkie pisma św. Pawła (*Corpus Paulinum*) zbadał H. J. Rose. Posłużył się w tym celu metodą stworzoną przez polskiego uczonego Tadeusza Zielińskiego, który badał rytm mów Cyncerona. Zieliński stwierdził mianowicie, że większość klauzul (60,3%) u Cyncerona przypada na następujące rodzaje:

— v — — x^{13a}
 — v — — v x
 — — — — v x
 — v — — v — x
 — — — — v — x

i określił je terminem *clausulae verae* (V). Drugą grupę tworzą klauzule mniej uprzywilejowane, tzw. *clausulae licitae* (L): 26,5%. Jest wśród nich szereg podgrup, np.:

v v v — / — x
 — v v v / — x
 — v — / v v v x
 — v — / —v — v x
 — — — / — v — v x
 — v v — / — v x
 — v — — / — v x
 — v v — / — v — x
 — v — — / — v — x

Trzecią grupę stanowią *clausulae malae* (M) osiągające 6,1%. Powstają one albo przez rozwiązanie dwóch długich sylab zamiast jednej, albo przez dodanie większej liczby sylab do końcowej części klauzuli. Są to m. in.:

— v — / — v — v — v — v x
 v v v v v / — v — x
 — v — — / v v v — x

Poza wymienionymi trzema najważniejszymi grupami klauzul istnieją jeszcze trzy mniejsze klasy, dostarczające drobnych wariantów w stosunku do klauzul wyżej wymienionych. Pierwszą z nich tworzą *clausulae selectae* (S), będące pewną odmianą grupy *clausulae verae*:

— — — / — x
 — v — / — — x
 — — — / — — x

¹³ Tamże s. 153-155.

^{13a} Sylabę *anceps* oznaczono znakiem x.

$$\begin{array}{c} \text{--- v --- / --- --- x} \\ \text{--- --- / --- --- x} \end{array}$$

Grupa ta jest statystycznie rzadka (5,2%); klauzule tego rodzaju występują jednak stosunkowo często w miejscach powiedzianych z naciskiem lub użyte są dla wywołania specjalnego efektu. Ostatnią i najgorszą klasę tworzą *clausulae pessimae* (1,4%); można wśród nich wyróżnić trzy główne formy:

$$\begin{array}{l} P_1 \quad \text{--- v v --- / --- x} \\ P_{2,2} \quad \text{--- v --- / --- v v x} \quad \text{albo} \quad \text{--- --- / --- v v x} \\ P_{3,3} \quad \text{--- v --- / --- v v --- x} \quad \text{albo} \quad \text{--- --- / --- v v --- x} \end{array}$$

Powyzsza klasyfikacja pomyslna jest specyficznie dla Cyclerona, a wzgledna wartosc poszczegolnych klas opiera sie calkowicie na ich wzglednej czestotliwosci w jego mowach. Tę samą metodę zastosował Rose do badań rytmu w *Corpus Paulinum*. Dzieli on tekst na *commata* i oblicza, ile procent osiągają w każdym liście poszczególne grupy klauzul. Rose nie ograniczył się jednak do podania względnej ilości poszczególnych grup występujących w Listach św. Pawła, ale wyniki swoje porównał z inskrypcją Antiocha z Kommagene, której analizy rytmicznej dokonał E. Norden¹⁴, aby odpowiedzieć na pytanie, czy rytmy znalezione w Listach św. Pawła są wyłącznie jego własnością, czy też są one cechą prozy azjańskiej i prozy Nowego Testamentu. Rytm wspomnianej inskrypcji przypomina rytmy znane z Cyclerona. Odkryta w r. 1890 pochodzi z I w. p. n. e. i reprezentuje drugi rodzaj stylu azjańskiego: bujny i kwiecisty¹⁵. Wyniki swoich badań zilustrował Rose licznymi tablicami. Jako normę dla poszczególnych grup klauzul przyjął angielski badacz następujące cyfry:

V	28,9%
L	26,9
M	19,4
S	15,1
P	9,1

Ustalił je na podstawie czterech listów, które uznał za główne (*Hauptbriefe*), a mianowicie Listu do Rzymian, dwóch Listów do Koryntian i Listu do Galatów w ten sposób, że zsumował liczbę zbadanych w nich *commata* i ich odsetek w poszczególnych listach i dzieląc przez cztery otrzymał średnią; średnią tę uznał za normę dla rytmów występujących zarówno w czterech wyżej wymienionych listach, jak i w wszystkich pozostałych¹⁶. Powyższe badania doprowadziły Rose'go do wniosku, że św. Paweł świadomie wyróżniał rytmy oznaczone symbolem V i L oraz nie czynił różnicy między klauzulami przed dużymi i mniejszymi pauzami¹⁷. W stosunku do

¹⁴ E. Norden, *Antike Kunstprosa*, T. 2. Leipzig 1898 s. 141.

¹⁵ Skimina, jw. s. 148.

¹⁶ Rose, jw. s. 27-29.

¹⁷ Tamże s. 35.

normy występują w poszczególnych grupach klauzul i w ich podgrupach pewne wahania, tzn. osiągają one nieco mniejszy lub większy odsetek. W grupach V i L mieszczą się, jak już wspomnieliśmy, następujące formy klauzul:

V ₁	— v — / — x	
V ₂	— v — / — v x	albo — — — / — v x
V ₃	— v — / — v — x	„ — — — / — v — x
L ₁	v v v — / — x	„ — v v v / — x albo — v — / v v v x
L ₂	— v v — / — v x	„ — v — — / — v x
L ₃	— v v — / — v — x	„ — v — — / — v — x
L ₄	— v — / — v — v x	„ — — — / — v — v x

Ostatnia sylaba jest anceps, tzn. może być długa lub krótka. Rose przeprowadził badania rytmu św. Pawła w tym celu, by na tej podstawie ustalić autentyczność jego listów. Tak więc za autentyczne uznał: List do Rzymian, obydwie Listy do Koryntian, List do Galatów, pierwszy List do Tessalończyków oraz List do Filipian; za prawdopodobnie autentyczne: drugi List do Timoteusa, List do Philemona, List do Phoebe i może drugi List do Tessalończyków; za nieautentyczne: List do Efezjan i pierwszy List do Timoteusa; za prawdopodobnie nieautentyczny uznał List do Kolossan i List do Tytusa¹⁸.

Pomimo bardzo starannych analiz i obliczeń w rozprawie angielskiego badacza istnieją pewne niejasności, a jego statystyki mają mimo wszystko charakter względny, ponieważ jedyną bazą porównawczą jest inskrypcja z Kommagene. Obliczeń zaś dokonuje globalnie dla całej grupy klauzul, nie uwzględniając poszczególnych typów wchodzących w jej skład. Natomiast bardziej jasny obraz uzyskamy, jak się wydaje, posługując się w badaniach rytmu inną metodą niż metoda Zielińskiego, a mianowicie metodą porównawczą, reprezentowaną przede wszystkim przez A. W. de Groota, F. Novotny'ego, M. Bornecque'a i W.H. Shewringa. Zdaniem Shewringa tylko taka metoda może udowodnić, czy dany tekst jest rytmiczny czy nie, czy pisarz preferuje określone formy klauzul, jaka jest prawdziwa długość klauzuli i czy ostatnia sylaba była istotnie odczuwana jako anceps¹⁹. Metoda komparatystyczna polega z jednej strony na porównaniu zakończeń zdań badanego autora z takimi samymi zakończeniami w prozie nierytmicznej, z drugiej na porównaniu ich z pozostałym tekstem całego zdania. W tekście nierytmicznym bowiem koniec zdania nie różni się od jego pozostałej części, tzn. występuje w niej naturalna proporcja krótkich i długich sylab. Tę naturalną proporcję ustalił Shewring badając licznych autorów greckich i łacińskich (przebadał po 1.000 zakończeń każdego autora). W końcach zdań wygląda ona w tekście nierytmicznym następująco:²⁰

— v — — x	9,4%
— v — — v x	2,6

¹⁸ Skimina, jw. s. 157.

¹⁹ Tamże s. 36.

²⁰ Tabelę tę przytacza Skimina (jw. s. 38).

— — — — v x	3,4
— v — x	14,2
v v v x	8,5
— v v — v x	2,1
v v v — — x	3,1
— v — v v x	2,0
v v v — v v x	0,5
— v v v — x	3,5
v v v v v — x	1,0
— v v v — v x	1,3
v v v — — v x	0,5
— v v — — v x	1,1
— v — v x	5,1
— v v x	6,3
— v v — — x	3,2
— — — x	18,3
— v v — x	7,9

Za pomocą metody komparatystycznej zbadałem rytm Listu do Rzymian oraz obydwu Listów do Koryntian. Wyniki ilustruje załączona tablica:

Kluczula	Proza nierytm.	List do Rzymian	1 List do Koryntian	2 List do Koryntian
— v — x	14,2	14,8	14,8	18,7
— — — x	18,3	17,0	18,1	20,0
— v — — x	9,4	7,9	10,4	7,5
— v — — v x	2,6	4,9	4,5	6,3
— — — — v x	3,4	8,3	3,5	6,9
— v — v x	5,1	4,5	5,5	7,5
— v v — — x	3,2	3,8	4,5	3,7
— v v — — v x	1,1	3,0	2,0	1,3
— v v — v x	2,1	2,7	3,8	3,1
— v v — x	7,9	3,8	6,7	3,1
— v v v — x	3,5	2,7	2,9	1,9
v v v — — x	3,1	2,3	0,8	2,5
— v v v — v x	1,3	2,3	0,8	1,9
v v v — — v x	1,3	1,1	0,3	1,9
Inne typy		16,4	13,4	14,7
	razem	100%	100%	100%

Z powyższego zestawienia wynika jasno, że klauzulą uprzywilejowaną w Liście do Rzymian i w drugim Liście do Koryntian jest — — — — v x ; w prozie nierytmicz-

nej osiąga ona bowiem zaledwie 3,4%, natomiast w Liście do Rzymian aż 8,3%, a w drugim Liście do Koryntian 6,9%:

- Rom. 2, 29: ἐξ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ.
 Rom. 10, 1: ὑπὲρ αὐτῶν εἰς σωτηρίαν
 1 Cor. 6, 15: τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη;
 1 Cor. 9, 7: τὸν καρπὸν αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει;
 2 Cor. 1, 6: παθημάτων ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν.
 2 Cor. 4, 15: εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ.

Na drugim miejscu znajduje się w obu listach dikretyk — v — — v x ; w prozie nierytmicznej bowiem występuje w ilości 2,6%, w Liście do Rzymian — 4,9%, a w drugim Liście do Koryntian 6,3%.

- Rom. 2, 26: εἰς περιτομὴν λογισθήσεται.
 Rom. 3, 28: ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου.
 1 Cor. 9, 9: τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ.
 1 Cor. 15, 20: ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.
 2 Cor. 3, 13: τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου.
 2 Cor. 9, 11: εὐχαριστίαν τῷ θεῷ.

Nieco inną sytuację mamy w pierwszym Liście do Koryntian: dikretyk — v — — v x występuje w nim prawie dwukrotnie częściej niż w prozie nierytmicznej (4, 5% or. ar. 2, 6), podczas gdy molos + kretyk (— — — — v x) osiąga procent niemal równy procentowi w prozie nierytmicznej (3, 6 — 3, 4%). Według klasyfikacji Zielińskiego obydwie formy należą do grupy clausulae verae (V). Na uwagę zasługuje również fakt, że w Liście do Rzymian oraz w drugim Liście do Koryntian unika św. Paweł bardzo starannie tzw. klauzuli heroicznej: — v v — x, która w pierwszym Liście do Koryntian osiąga prawie odsetek właściwy dla prozy nierytmicznej (List do Rzymian — 3, 8; drugi List do Koryntian — 3, 1, pierwszy List do Koryntian — 6, 7, proza nierytmiczna — 7,9%).

- Rom. 12, 14: εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε.
 Rom. 8, 23: τοῦ σώματος ἡμῶν.

Zieliński zalicza klauzulę heroiczną do grupy clausulae pessimae. Natomiast częstotliwość występowania wszystkich innych zakończeń zdań w badanych przeze mnie listach odbiega bardzo nieznacznie od prozy nierytmicznej.

Ulubionych klauzul używa św. Paweł najchętniej wtedy, kiedy pragnie podkreślić jakąś ogólną, ważną lub kończącą dłuższe rozważanie myśl. Dowodzą tego m. in. następujące przykłady: w Liście do Rzymian w rozdz. 10 ulubione klauzule występują tylko trzykrotnie, a mianowicie w Roz. 10, 1 zdanie zakończone klauzulą — — — — v x (molos + kretyk) łączy się ściśle z końcowym fragmentem roz-

działu poprzedniego. W Rz. 9, 30-33 pisze apostoł o niewierności Izraela, a tutaj stwierdza, iż pomimo tego pragnie ich zbawienia i modli się za nich. Ważność tej myśli podkreślona jest przez zakończenie zdania klauzulą.

Rz 9, 30-33: Τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην κατέλαβεν δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων δικαιοσύνης εἰς νόμον οὐκ ἔφθασεν διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται·

Rz 10, 1: Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας καί, ἡ δέησις πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν εἰς σωτηρίαν.

Cóż tedy powiemy? Poganie, którzy nie zabiegali o usprawiedliwienie, dostąpili usprawiedliwienia, i to usprawiedliwienia z wiary. Izrael zaś, który ubiegał się o prawo wiodące ku usprawiedliwieniu, nie dotarł do tego prawa. Dlaczego? Bo ubiegał się o nie, nie przez wiarę, lecz tak, jakoby mógł je osiągnąć przez uczynki. Potknął się bowiem o kamień obrazu, jako jest napisane [. . .]

Bracia, z całego serca pragnę ich zbawienia i modlę się za nich do Boga.

Rozdz. 10, 10: Zakończone tą samą klauzulą zdanie: καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν — „Bo wiara w sercu zrodzona wiedzie do usprawiedliwienia, a wyznanie, które czynią usta, do zbawienia” — ma charakter sentencji i kończy fragment zawierający szczegółowe rozważania oraz uzasadnia następujący wywód:

Μωϋσῆς γὰρ γράφει ὅτι τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου ποιήσας ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτῇ. ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτως λέγει· μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστιν Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστιν Χριστὸν, ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. ἀλλὰ τί λέγει; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν, ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τοῦτ' ἔστιν τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. (podkreślona jest bardzo ważna myśl). ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

Albowiem Mojżesz pisze o usprawiedliwieniu, jakie Zakon dać może: „Ten tylko, który wypełni Zakon, znajdzie w nim życie”. Usprawiedliwienie zaś które z wiary się wywodzi, powiada: „Nie mów w sercu twoim: Któż wstąpi do nieba? — po to, aby sprowadzić Chrystusa, lub „Któż zstąpi do otchłani?” — aby Chrystusa z martwych wywieść? Cóż raczej mówi? „Blisko ciebie jest słowo, w ustach twoich i w sercu twoim”; a to jest słowo o wierze, które głosimy. Jeżeli zaś ustami twymi wyznasz, że Jezus jest Panem i jeżeli w sercu twym wierzysz, że go Bóg z martwych wskrzesi, zbawion będziesz²¹.

W pierwszym Liście do Koryntian (rozdz. 12-26) przeprowadza św. Paweł wywód, że Kościół jest mistycznym ciałem Chrystusa i kończy go zdaniem: „Otóż wy jesteście

²¹ Polski tekst podaję w przekładzie ks. prof. dra Seweryna Kowalskiego.

ciałem Chrystusa, a każdy poszczególne jest jednym z jego członków" (12, 27) — ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους (— v — — v —). W całym dość długim wywodzie oprócz klauzuli w ostatnim zdaniu używa Apostoł jeszcze tylko raz formy — — — — v x (12, 23). Również w drugim Liście do Koryntian, w zakończeniu trzeciego rozdziału czytamy:

Tak aż po dzień dzisiejszy leży zasłona na sercach, gdy czyta się Mojżesza. Lecz gdy następuje nawrócenie do Pana, wówczas opada zasłona. Pan duchem jest; a tam gdzie jest duch Pański, tam wolność. A my wszyscy odbijamy, jak w zwierciadle, na twarzach naszych nie przykrytych zasłoną, chwałę Pańską; i przemieniamy się w ten sam obraz, coraz to wspanialszy; a to jest dziełem Pana-Ducha (3, 15-18).

ἀλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται ἡνίκα δὲ ἐὰν ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐλευθερία. ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτρίζομενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος.

Podobnie jak we wcześniej przytoczonych przykładach także i tutaj ulubiona klauzula występuje dla podkreślenia najważniejszej myśli.

Ulubione klauzule znajdziemy również, chociaż już rzadziej, w pytaniach. Przykładem mogą być następujące miejsca:

Rom. 10, 19: μὴ Ἰσραὴλ οὐκ ἔγνω — Czy Izrael nie zrozumiał go?

1 Cor. 10, 29: ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως — Po cóż mam swoją wolność poddawać pod sąd cudzego sumienia?

Powyższy sposób używania uprzywilejowanych klauzul przez św. Pawła w trzech badanych listach świadczy naszym zdaniem o świadomym, a równocześnie oszczędnym posługiwaniu się rytmemi przez ich autora.

STUDIES ON THE RHYTHMICITY OF ST. PAUL'S LETTERS

Summary

Studies on the rhythm of St. Paul of Tarsus were started by F. Blass, A. Jordan, H. J. Rose and P.L. Couchoud also worked on this problem. The results of the studies of these scholars were presented in the excellent work of the Polish scholar, Stanisław Skimina (*État actuel des études sur le rythme de la prose grecque*. Cracovie 1937 (*The Present State of Studies on the Rhythm of Greek Prose*. Kraków 1937) p. 154-162). H. J. Rose was the first to examine the rhythm in all the works of St. Paul, whereas only selected passages of the letters had been studied by his predecessors, and Jordan did not carry out independent investigations at all. Rose made use of a method invented by T. Zieliński who had studied the rhythm of the speeches of Cicero. Zieliński distinguished five principal categories of clauses: *clausulae verae* (V), *clausulae licitae* (L), *clausulae malae* (M), *clausulae selectae* (S) and *clausulae pessimae* (P). The above classification is, however, intended specifically

for Cicero, and the comparative value of the particular classes is based on their comparative frequency in his speeches. Rose applied the same method to study the rhythm in *Corpus Paulinum*. Having carried out these studies he came to the conclusion, that St. Paul consciously distinguished the rhythms marked with symbols V and L. In spite of very thorough analyses and calculations there are some obscure passages in the dissertation of the English scholar; the characteristics he gives are nevertheless of a relative character. However it would seem that we get a clearer picture by using a different method from Zieliński's, that is the comparative method represented in the first place by A. W. de Groot, F. Novotny, M. Bornecque and W. H. Shewring. With the help of this method the author studied the rhythm of the letter to the Romans and that of the two Letters to the Corinthians, and her findings are as follows: 1. the most favoured clause in the Letter to the Romans and in the second Letter to the Corinthians is — — — — x ; second there is in both letters — v — — v x. We have a somewhat different situation in the 1st Letter to the Corinthians; — v — — v x appears in this letter twice as often as in unrhythmic prose, while — — — — v x reaches a percent nearly as high as that in unrhythmic prose. It is noteworthy that in his Letter to the Romans and in his second Letter to the Corinthians St. Paul carefully avoids the so called heroic clause which, in his first Letter to the Corinthians almost reaches the percent specific for unrhythmic prose. On the other hand the frequency of occurrence of all the other sentence endings in the letters studied departs very little from unrhythmic prose.

St. Paul uses his favourite clauses most readily when he wants to emphasize particularly a general, important thought, or one which concludes a long consideration. We also find them — though less often — in questions. The author considers that this fact is evidence of St. Paul's conscious, and at the same time, economical use of rhythms in the three letters studied.